

Erken Modern Dönemde “Sığınma” Olgusu ve Osmanlı-İran İlişkilerine Etkisi: Sâ’m Mirza ve Elkas Mirza Örnekleri*

Veysel GÜRHAN*

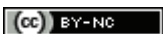
Öz

Bu çalışmada, 16. yüzyılda Osmanlı-Safevi/İran ilişkilerinde önemli bir yer tutan “sığınma” olgusu, özellikle Safevi hanedan mensuplarının Osmanlı topraklarına iltica etmeleri bağlamında ele alınmaktadır. Elkas Mirza ve Sâ’m Mirza örneklerinden hareketle yapılan değerlendirmeler bu tür sığınma vakalarının sadece bireysel güvenlik arayışına dayanmadığını, aynı zamanda Osmanlıların Safevi iç siyasetindeki kırılganlıkları kullanarak doğu sınırında ideolojik ve politik nüfuz kazanma stratejisinin bir parçası olduğunu göstermektedir. Osmanlıların Safevi şehzadelerini ‘oğul’ olarak kabul etmesi, onlar adına askeri seferler düzenlemesi ve taht iddialarını desteklemesi, Safevi politikasında yalnızca askeri değil aynı zamanda diplomatik ve sembolik üstünlük kurma çabasının da bir göstergesidir. Bununla birlikte, sığınmacı şehzadelerin başarısız olması Osmanlı müdahalesinin Safevi iç dengelerini kalıcı biçimde etkileme kapasitesinin sınırlı kaldığını göstermektedir. Makalede, hanedan içi rekabetin devletlerarası ilişkilere nasıl yansıdığı ve bireysel aktörlerin siyaseten nasıl araçsallaştırıldığı incelenirken, erken modern dönemde sığınma olaylarının diplomatik ve sembolik boyutları açığa çıkarılmaya çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Safevi, Sığınma, Sâ’m Mirza, Elkas Mirza.

* Bu çalışma, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde 2005 yılında hazırlanan *Safevi Devleti’nden Osmanlı Devleti’ne Sığınan Önemli Devlet Adamları* başlıklı yüksek lisans tezinin “Sâ’m Mirza” ve “Elkas Mirza” ya ilişkin bölümlerini temel almakla birlikte, söz konusu bölümleri yeni kaynaklar ve araştırmalar ışığında genişleterek yeniden değerlendirmektedir.

** Doç. Dr., Dicle Üniversitesi, Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Tarih Eğitimi A.B.D., veysel.gurhan@dicle.edu.tr, Diyarbakır, Türkiye. ORCID: 0000-0002-6047-7930

Common Creative Licence

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 (CC BY NC) International License.

İran Çalışmaları Dergisi bilginin yayılması ve zenginleşmesi için Açık Erişim Politikasına uymaktadır.

The Phenomenon of “Asylum” in The Early Modern Period and Its Impact on Ottoman-Iranian Relations: The Examples of Sârn Mirza and Elkas Mirza *

Veysel GÜRHAN*

Abstract

This study examines the phenomenon of “asylum”, which played an important role in Ottoman-Safavid/Iranian relations in the 16th century, particularly in the context of the defection of members of the Safavid dynasty to Ottoman lands. Drawing on the cases of Elqas Mirza and Sârn Mirza, the analysis argues that such asylum cases were not merely a search for individual security but were part of the Ottomans’ strategy to exploit the vulnerabilities in Safavid domestic politics and thereby gain ideological and political influence on the eastern border. The Ottomans’ acceptance of Safavid princes as ‘sons’, organizing military campaigns on their behalf and supporting their claims to the throne is indicative of an effort to establish not only military, but also diplomatic and symbolic supremacy in eastern politics. However, the failure of the defector princes also shows that Ottoman intervention had a limited capacity to permanently influence Safavid internal balances. By revealing how intra-dynastic rivalries were reflected in interstate relations and how individual actors were politically instrumentalized, the study aims to uncover the diplomatic and symbolic dimensions of defection in the early modern period.

Keywords: Ottoman, Safavid, Asylum, Sârn Mirza, Elqas Mirza.

* This study is based on the sections on “Sârn Mirza” and “Elkas Mirza” of the master’s thesis titled *Important Statesmen Who Took Refuge from the Safavid State to the Ottoman State* prepared in the Dicle University Institute of Social Sciences in 2005, and it re-evaluates these sections by expanding them in the light of new sources and research.

** Assoc. Prof., Dicle University, Ziya Gökalp Faculty of Education, Department of Turkish and Social Sciences Education, History Education, veysel.gurhan@dicle.edu.tr, Diyarbakır, Türkiye. ORCID: 0000-0002-6047-7930

1. Giriş

16. yüzyıl Osmanlı ve Safevi devletleri arasında süren siyasî, askerî ve ideolojik mücadelenin belirginleştiği bir döneme işaret eder. Şeyh Safiyüddin'in Erdebil'de kurduğu tekke etrafında şekillenerek kısa sürede geniş bir nüfuz sahasına kavuşan Safevi Tarikatı, erken dönemde Sünni geleneğe bağlı bir Sufî hareketi iken zamanla radikal bir dönüşüm geçirerek Şii doktrinini benimsedi. Tarikatın gelişim sürecinde, özellikle Şeyh Safiyüddin'in halefleri Hoca Ali ve Şeyh Cüneyd dönemleri önemli bir kırılma noktası teşkil ederken, bu süreçte tarikat yalnızca tasavvufî bir hareket olmaktan çıkıp siyasî bir hüviyet kazandı. Bu sırada Osmanlı Devleti, bir yandan Timur'un Yakın Doğu'daki istilâ teşebbüslerine mukavemet etmeye çalışırken, diğer yandan Safevi Tarikatı'nın Anadolu'daki yayılışını temkinli bir tavırla takip etmekteydi. Şüphesiz, Osmanlı'nın bu ikili stratejisi Ankara Savaşı'nın (1402) yarattığı travmanın izlerini taşımaktaydı. Timur'un himayesinde faaliyet gösteren Safevi şeyhleri Anadolu, Azerbaycan, İran ve Musul gibi geniş bir coğrafyada hızla taraftar toplarken tarikattan bir devlet oluşturma yönünde adımlar da atıyorlardı (Kırzioğlu, 1998, s. 23).

Şah İsmail (1487-1524)'in 1501'de Tebriz'de tahta çıkışı ve 1504'te Akkoynlu hakimiyetine son vererek iktidarı ele geçirmesi, Safevilerin Osmanlı İmparatorluğu nezdinde ciddi bir siyasî ve askerî tehdit olarak algılanmasına yol açtı (Anooshahr, 2021, s. 22). Anadolu'da özellikle heterodoks inançları benimseyen Türkmenler arasında halifeler aracılığıyla yürütülen yoğun propaganda faaliyetleri sayesinde Safeviler, geniş bir nüfuz alanı tesis etmeyi başardılar (Mitchell, 2009, ss. 20-21). Safevi propagandası, göçebe Türkmenlerin sosyo-ekonomik hoşnutsuzluklarını “mezhepsel kimlik” üzerinden harekete geçirerek başarı sağlamaktaydı (bknz. Babayan, 2002). Osmanlı yöneticileri bu tür teşebbüsleri bir tehdit olarak algılamakla birlikte, doğrudan müdahalede zorluk çektiler. Bunun yerine Kızılbaş ileri gelenlerini farklı bölgelere göçe zorlama stratejisi benimsendi. Bu politika, bölgedeki Kızılbaşların siyasî olarak izole edilmesine yol açarken, sınır bölgelerinde yaşayan topluluklar arasındaki siyasî ve dini yakınlıkları zayıflatıp, farklılıkların ön plana çıkmasına ve kutuplaşmanın derinleşmesine neden oldu (Zarinebaf, 2012, s. 79).

II. Bayezid'in iç siyasetteki istikrarsızlıklar ve Memluklerle olan hassas dengeler nedeniyle ihtiyatlı bir siyaset izlemesi Safevilerin Anadolu'da-

ki etkinliklerini pekiştirmelerine dolaylı olarak imkân tanımışsa da I. Selim'in 1512'de tahta geçişiyle birlikte Osmanlı-Safevi münasebetleri doğrudan bir askeri çatışmaya evirildi. Safevilerin Anadolu'daki varlığını ve Kızılbaş meselesini Osmanlı'nın Sünni Ortodoks anlayışına varoluşsal bir tehdit olarak algılayan I. Selim, sert ve tavizsiz bir siyaset benimserken, bu durum iki devlet arasındaki ihtilâfın çatışmaya dönüşmesini kaçınılmaz kıldı. 1514 yılında Osmanlı ordusunun kesin zaferiyle neticelenen Çaldıran Muharebesi bu rekabetin kritik safhalarından biridir. Ancak bu zafer, Safevi Devleti'ni ortadan kaldırmadığı gibi iki devlet arasındaki rekabeti de sona erdirmemiştir. Takip eden süreçte Osmanlı-Safevi ilişkileri diplomatik girişimler, iki taraf arasındaki sınır çatışmaları ve mezhepsel ayrışmalarla şekillenmeye devam etmiştir.

Osmanlı-Safevi ilişkilerinin karmaşık dokusu, meydan savaşlarının ve sınır ihtilaflarının ötesine uzanmaktadır. İki imparatorluk arasındaki rekabet stratejik bölgeler üzerindeki jeopolitik hâkimiyet mücadelesinin yanı sıra ticaret yollarının kontrolü üzerinden yürütülen ekonomik bir rekabeti de içermektedir. Aynı zamanda, Sünni Osmanlı ve Şii Safevi hanedanları İslam dünyasında kendi meşruiyetlerini ve prestijlerini artırma yönünde sürekli bir yarış halindelerdi. Bu rekabet ortamında siyasi ve bürokratik elitlerin sığınma hareketleri, sadece bireysel tercihler olmanın ötesinde devletlerin birbirlerine karşı yürüttükleri çok boyutlu mücadelenin bir aracını oluşturuyordu. Sığınmacıların dini ve ideolojik farklılıklar söylemine rağmen siyasi bir araç olarak kullanılması her iki devletin de pragmatik çıkarlarını önemseyen bir anlayışın göstergesiydi. Osmanlı Devleti'nin Safevi şehzadelerine gösterdiği ihtişamlı karşılama törenleri bir yandan kendi gücünü ve cömertliğini sergileyerek Safevi tahtına yönelik psikolojik üstünlük kurma amacı taşıırken, diğer yandan bu şehzadeleri gelecekte Safevi iç siyasetinde potansiyel bir nüfuz aracı olarak kullanma stratejisinin gereğiydi.

Bu çalışma, Osmanlı ve Safevi devletlerinin yoğun rekabet halinde olduğu 16. yüzyılda Safevi şehzadelerinin Osmanlı Devleti'ne "sığınma" girişimlerine odaklanmaktadır. Şehzadelerin Osmanlı'dan sığınma talep etmelerine neden olan başlıca etkenlerin neler olduğu, Osmanlı yönetiminin bu talepleri nasıl değerlendirdiği ve söz konusu girişimleri kendi siyasi çıkarları doğrultusunda nasıl bir politika aracına dönüştürdüğü soruları bu

çalışmada tartışılmak istenen konular arasındadır. Bu sorulara cevap aranırken dönemin kaynakları olan Osmanlı kronikleri temel alındı ve bu kaynaklardaki bilgiler arşiv kayıtları ile teyit edilmeye çalışıldı. Ayrıca, Osmanlı-Safevi ilişkileri üzerine yazılmış tetkik eserlerden de istifade edildi. Mevcut literatür, Elkas Mirza ve Sâm Mirza’nın biyografilerine odaklanıp Safevi iç siyaseti içindeki rollerini incelerken, çoğu zaman bu konu Kanuni Sultan Süleyman’ın ikinci İran seferi bağlamında ele alınmaktadır (bkz. Emecen & Genç, 2025). Bu çalışma söz konusu şehzadelerin ilticalarının devletlerarası ilişkiler açısından yarattığı özel duruma odaklanacaktır.

1. Erken Modern Dönemde “Sığınma” Olgusu ve Osmanlı Devleti’ne Sığınma Girişimleri

Erken modern dönemde hanedan üyelerinin veya yüksek rütbeli görevlilerin bir devletten diğerine sığınması yaygın bir olgu olmakla birlikte, bu tür olaylar ev sahibi devlet için siyasi manevra alanı yaratırken diğer devlet için potansiyel bir kriz kaynağı oluşturmaktaydı. “Sığınma” olgusunu bireyin zulüm, savaş, siyasi veya dini baskı gibi nedenlerle kendi ülkesini terk ederek başka bir hükümdarın veya devletin himayesine girme talebinde bulunması olarak tanımlamak mümkündür. Ancak, incelediğimiz dönemde sığınma eylemi bireysel bir hak olmaktan ziyade hükümdarın egemenlik yetkisi, siyasi çıkarları ve dini dayanışma ilkeleri çerçevesinde şekillenmekteydi.

Sığınma girişimlerinin nedenlerini ve biçimlerini dini ya da mezhepsel baskılar, siyasi çekişmeler/taht mücadeleleri ve ekonomik zorluklar gibi kategorilerde ele almak mümkündür. Avrupa’daki Reform hareketlerinin yarattığı mezhepsel ayrılıklar ve mücadeleler çok sayıda insanın farklı ülkelere göçüne sebep olurken, İslam toplumlarında da Sünni-Şii ayrımı gibi benzer mezhep temelli kopuşlar sığınma hareketlerini tetiklemiştir. İmparatorlukların mezheplerin bayraktarlığını yaptığı ve dini/mezhepsel kimliğin sadakati de belirlediği bir ortamda baskılar kaçınılmaz olarak bireyleri ve toplulukları başka devletlerin himayesi altına girmeye zorlamaktaydı. Ancak sığınma girişimleri sadece dini nedenlerle sınırlı kalmamış, hanedan içi iktidar mücadeleleri ve devlet adamlarının gözden düşmesi gibi faktörler de sığınma hareketlerine yol açmıştır. Devletler, kendilerine sığınanları rakiplerine karşı bir siyasi araç olarak kullanmış, bu durum iade

talepleri ve reddedilmeler üzerinden diplomatik gerilimlere ve hatta askeri müdahalelere zemin hazırlamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu geniş coğrafyası ve farklı inanç gruplarını barındıran yapısıyla hem Avrupa'dan hem de doğudan gelen çeşitli sığınma talepleriyle karşılaşmıştır (Bu konu için bkz. Faroqi, 2009). Bu talepler sadece dini/mezhepsel değil aynı zamanda siyasi nedenlerle de gerçekleşmiş ve başka devletler ile ilişkilerde gerilimlere neden olmuştur. Aslında, Osmanlı İmparatorluğu özellikle dini ve siyasi nedenlerle kaçan insanlara sığınma hakkı tanımada esnek bir politikaya sahipti. Çeşitli dönemlerde Avrupa'dan kaçan Yahudilere, Protestanlara ve Müslümanlara kapılarını açmaktan çekinmemiştir. 1492'de İspanyol Katolik Kralları, Reconquista (yeniden fetih) adı verilen süreç sonucunda İber yarım adasındaki toprakları ele geçirip burada yaşayan Yahudileri ve Müslümanları ülkeden sürgün ettiğinde bu kişiler çoğunlukla Osmanlı topraklarına sığınmıştı. Osmanlı Sultanı II. Bayezid, bu göçmenleri kabul etmiş ve özellikle Selanik, İstanbul, Edirne ve Balkanlardaki diğer Osmanlı şehirlerine yerleşmelerine izin vermişti (Karagedikli, 2014, s. 309). Yahudi sığınma hareketleri bununla da son bulmamış 1537, 1542 ve 1565 tarihlerinde papalığın baskıları, Yahudi karşıtı ayaklanmalar ve ek vergiler nedeniyle İtalya'dan Osmanlıya yeni göç akınları da yaşanmıştır (Shaw, 1991, s. 35).

Lehistan-Litvanya Birliği'nden kaçan soylular veya Avusturya ile savaşan Macar liderler de Osmanlı'ya sığınmışlardır. Macar lideri Imre Thököly, Habsburglara karşı yürütmüş olduğu bağımsızlık mücadelesini kaybederek 1687 yılında Osmanlı'ya sığınmış ve Osmanlılar tarafından Habsburglara karşı Orta Avrupa'daki stratejik politikalarının bir parçası olarak siyasi ve maddi olarak desteklenmiştir (bkz. Kaya, 2018). Verdiği mücadelesi başarısız olsa da Osmanlı, Thököly'ye sahip çıkarak onu bir müttefik olarak korumuş ve Habsburglara karşı bazı seferlerinde kendisine de yer vermiştir (Şevket & Çapraz, 2010, s. 124).

Osmanlı batıdan olduğu gibi doğudan, Safevi ve Memlük devletlerinden de sığınma talepleriyle karşılaşmışlardır. Osmanlıların Memlüklüler üzerinde artan siyasi baskısı ve askeri üstünlüğü bazı Memlük ileri gelenlerinin Osmanlı'ya sığınmalarına yol açmıştır. I. Selim'in sığınma taleplerine karşı izlediği istahlı siyasetin ve sığınanların siyasi ve askeri olarak araçsallaştırılmalarının bir dizi zaferin kazanılmasında etkili olduğunu ifade etmek mümkündür. Benzer bir seyir Safevi-Osmanlı ilişkilerinde de

yaşanmıştır. Özellikle sınır çatışmaları ve derin ideolojik ayrılıklar (Sünni-Şii), iki devlet arasında karşılıklı sığınma girişimlerine zemin hazırlamıştır. Safevi yönetimindeki merkezi otoritenin zaman zaman zayıflaması, farklı Türkmen toplulukları arasındaki iktidar mücadeleleri ve Osmanlı Devleti’nin sunduğu nispeten istikrarlı ve cazip ortam da bu sığınmaları tetikleyen unsurlardır. Bu sığınmalar sadece siyasi ve askeri elitler tarafından gerçekleştirilmemiş, Karapapaklar örneğinde olduğu üzere, Şii olmalarına rağmen farklı toplumsal grupların Osmanlıya sığınma girişimleri de gözlenmiştir (bkz. Çiftçi, 2023).

Safevi askeri elitleri ve hanedan mensuplarının Osmanlı topraklarına yönelik sığınma hareketleri, dönemin siyasi ve sosyal dinamikleri açısından iki temel kategoride incelenebilir. Bunlardan ilki, bu çalışmanın da odak noktasını teşkil eden Safevi hanedan üyelerinin siyasi sığınma talepleridir. Elkas Mirza ve Sâm Mirza’nın Şah Tahmasb’a isyan edip “siyasi bir ihanet” olarak Osmanlılara sığınması bu kategoriye örnek olarak gösterilebilir (Zarinebaf, 2012, s. 80). İkinci kategoriye ise Safevi Devleti’nin önemli kademelerinde görev yapmış nüfuz sahibi emir ve komutanların Osmanlı Devleti’ne yönelik sığınma arayışları oluşturmaktadır. Söz konusu emir ve komutanların önemli bir bölümü, Safevi Devleti’nin kuruluş ve erken dönemlerinde merkezi otoriteye mühim katkılar sunmuş olan Türkmen aşiretlerinin önde gelen isimleriydi. Örneğin, önemli bir pozisyonda bulunmaktayken Şah Tahmasb’a karşı ayaklanan Ulama Paşa, Tekelü oymağına mensuptu (Teke ili bölgesinin Safeviler ile ilişkisi için bknz. Dedeyev, 2018). Kanuni Sultan Süleyman döneminde Osmanlı Devleti’ne iltica eden Ulama Paşa, Sultan tarafından büyük itibar görmüş, Sadrazam İbrahim Paşa ile İran seferine katılmış ve beylerbeyliğe kadar yükseltilmişti.

Safevilere bağlı Bağdat hâkimi Zülfükar Han da Türkmen Musullu aşiretine mensuptu. Amcası İbrahim Paşa’nın yaylaya çıkışını fırsat bilerek kuşattığı Bağdat’ı kırk gün içinde ele geçiren Zülfükar Han, Şah’ın muhtemel tepkisinden endişe ederek Sultan Süleyman’dan sığınma talebinde bulunmuştu. Ancak Avusturya-Macaristan seferiyle meşgul olan Sultan Süleyman’ın bu talebe gecikmeli yanıt vermesi üzerine Bağdat, Şah Tahmasb tarafından kuşatılmış ve Zülfükar Han yakalanarak idam edilmişti. Safevi Devleti’nde Tarum ve Khalkhal valiliği yapmış olan Dulkadiroğlu Muhammed Han ve kardeşi Mirza Ali Bey; Tekelü oymağına mensup olup önemli görevlerde bulunmuş Gazi Han ve Hüseyin Sultan; Afşar oyma-

ğından Muhammed ve Cabbar Kulu beyler; Türkmen oymağından Gülabi Han ve amcası İsmail Han gibi isimler Safevi hizmetindeyken Osmanlı Devleti'ne sığınan mühim devlet adamlarına örnek olarak gösterilebilir (bknz. Gürhan, 2005). Bu şahısların Osmanlılara ilticalarının ardında zaman zaman merkezi yönetimle yaşadıkları anlaşmazlıklar ve Türkmen aşiretleri arasındaki rekabet ve çıkar çatışmaları etkili oluyordu. Ancak çoğunun ortak noktası, farklı zaman dilimlerinde vuku bulsa dahi Osmanlı sultanları tarafından sığınma taleplerinin kabul görmesi ve bu kişilerin hem siyasi hem de askeri anlamda etkin bir şekilde kullanılarak Safevilere karşı Osmanlı saflarında yer almaktan imtina etmemeleriydi.

Osmanlılara sığınanlar olduğu gibi Osmanlı Devleti'nden de çeşitli nedenlerle Safevi topraklarına sığınanlar olmuştur. Bunlar arasında, Sultan I. Süleyman'ın Hürrem Sultan'dan olan oğlu Şehzade Bayezid, kardeşleri ve babası ile giriştiği taht mücadelesini kaybetmesinin ardından 1559 yılında Safevi topraklarına sığınmak zorunda kalması hanedan mensuplarının sığınma girişimleri arasında önemli bir yer tutar. Osmanlıya sığınan kardeşi Elkas'ın kendisine karşı kullanılmasının intikamını alacağını düşünen Şah Tahmasb, başlangıçta Bayezid ve beraberindekileri Tebriz'de iyi karşılamış ve bu durum Osmanlı sarayında büyük bir rahatsızlık yaratmıştır. Ancak Kanuni'nin ısrarlı girişimleri ve Safeviler üzerindeki artan siyasi ve askeri baskısı Şah Tahmasb'ı zor durumda bırakmıştır. Sonuç olarak, Safevi Devleti'nin iç dengelerini ve Osmanlı ile olası bir savaşı göze alamayan Şah, Şehzade Bayezid ve oğullarını 1561 yılında Osmanlı elçilerine teslim ederek trajik bir sonun yaşanmasına neden olmuştur (Ayrıntılı bilgi için bknz. Deniz, 2024). Şah Tahmasb'ın Osmanlıların Elkas Mirza'yı kendisine karşı kullanmasına benzer bir stratejiyi Bayezid üzerinden hayata geçirememesi, iki devletin bu stratejiyi uygulama konusundaki kabiliyet ve kapasitelerini göstermesi açısından dikkate değer bir örnektir.

Şehzade Bayezid dışında, Hakkari civarında faaliyet yürütürken yaşadığı sıkıntılar nedeniyle isyan eden ve başarısız olan Şahkulu Oğulları ve diğer bazı Türkmen beylerinin de Safevilere sığındığı bilinmektedir (bknz. Alandağlı, 2024). Safevi sınırındaki stratejik öneme sahip Kürt emirliklerinden, Bitlis hükümeti olarak hüküm süren Şerefhan ailesinden bazı emirlerin Osmanlı baskısından kaçarak Safevilere sığındığı da bilinen bir husustur. Ancak genel olarak Safevilere sığınma olayları Osmanlı tarafına kıyasla daha az yaşanmıştır. Bunun sebepleri arasında Osmanlı Devleti'nin daha

istikrarlı bir askeri ve idari yapıya sahip olması gösterilebilir (iki devletin idari yapısı ile ilgili bir karşılaştırma için bkz. Matthee, 2017). Bununla bilirlkte, bir türlü eski gücüne kavuşamayan Safevi Devleti’nin içerisindeki taht mücadeleleri ve farklı gruplar arasındaki çekişmeler istikrarsız bir ortam yaratarak Osmanlıya karşı istenilen tepkilerin verilmesinin önüne geçmiştir.

Neticede, erken modern dönemde “sığınma” hareketleri hükümdarların egemenlik hakları, siyasi çıkarları ve dini dayanışma prensipleri çerçevesinde şekillenen karmaşık bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde dini ve mezhepsel baskılar, siyasi çekişmeler ve ekonomik zorluklar bireyleri ve toplulukları yurtlarını terk etmeye ve başka devletlerin himayesini aramaya iten temel nedenler arasındadır. Avrupa’daki Reform hareketlerinin tetiklediği mezhepsel ayrılıklar ve Osmanlı ile Safevi arasındaki Sünni-Şii ayrımı gibi faktörler, sığınma hareketlerinin önemli itici güçleri olarak öne çıkmaktadır. Ancak bunun yanında iki devlet arasındaki sığınmaların dini faktörlerin yanı sıra daha çok politik sebeplerle gerçekleştiği belirtmek gerekir.

3. Safevilerden Osmanlılara Sığınan İki Şehzade: Elkas ve Sâm Mirza

Şah İsmail, Erdebil Tekkesi’nin manevi mirasını siyasi bir güce dönüştürerek, Tahmasb (1514-1576), Elkas (1516-1550), Sâm (1517-1567) ve Behram (1517-1549) adındaki dört çocuğuna bölgesel bir güç bırakmıştı. Babasının 1524 yılındaki ölümünün ardından, en büyük oğlu Tahmasb henüz 10 yaşındayken tahtın varisi oldu (Başar, 1994, s. 543). Ancak, genç hükümdarın yaşı devlet yönetimini Kızılbaş oymakları arasındaki nüfuz mücadelelerine açık hale getirip iç çatışmaların yaşanmasına yol açtı (bknz. Sümer, 1999). Tahmasb, kardeşlerini farklı bölgelere vali olarak atayıp yanlarına lala tayin etmişse de kendisine sadık kalan Behram Mirza dışındaki kardeşler (Elkas ve Sâm Mirza) isyan ederek Osmanlılara sığındı. Behram Mirza’nın da 1546 senesinde abisine karşı isyana kalkıştığı iddiası Abdi Şirazi tarafından aktarılmış olsa da bunu teyit edecek bir bilgi bulunmamaktadır. (Şefkat, 2022, s. 45)

Sâm Mirza ve Elkas Mirza kardeşlerin devletin kurucusunun oğlu ve dönemin hükümdarı Şah Tahmasb’ın kardeşi olmaları, onların isyan ve sığınma kararlarını sıradan bir muhalif hareketten çıkarıp doğrudan hanedanın

meşruiyetini tehdit eden, Safevi tebaası ve özellikle Kızılbaş oymakları arasında karşılık bulması beklenen bir boyuta taşımıştır. Hiç şüphe yok ki her iki şehzadenin de temel motivasyonu ağabeyleri Şah Tahmasb'ın kurduğu otoriteye karşı gelmek ve tahtta hak iddia etmektir. Girişimlerinin başarısız olmasının akabinde en büyük rakipleri “Sünni” Osmanlı Devleti'ne sığınmaları ise can güvenliklerini sağlamak ve destek gördükleri takdirde siyasi hedeflerine ulaşmak amacı taşımaktaydı. Osmanlı Devleti açısından ise her iki sığınma girişimi de stratejik fırsatlar sunan vakalardan ibaretti. Osmanlılar bu şehzadeler aracılığıyla İran'da kendilerine müzahir bir devlet görme ve doğu sınırlarını kalıcı şekilde güvence altına alma umudu taşıyordu. Sultan Süleyman, Safevi şehzadelerini “oğul” olarak nitelendirerek onlara sembolik ve stratejik bir rol biçerken, bu yolla Safevi yönetimi üzerinde psikolojik baskı kurmayı amaçlamaktaydı. Ayrıca bu sığınma girişimleri, Osmanlı Devleti'nin cihanşümul iddiasını da pekiştirmekteydi.

Osmanlıların uyguladığı stratejinin en önemli ayağını, iki şehzadenin etkisiyle Kızılbaşların kitlesel olarak kendilerine katılacağı beklentisi oluştuyordu. Ancak şehzadelerin Safeviler içerisinde geniş bir destek bulacağı iddialarının boş çıkması, Osmanlıların Safevilerin iç işlerine müdahale ederek onları zayıflatma heveslerinin sonuçsuz kalmasına yol açmıştır. Bu vakalar, iki devlet arasındaki çatışmanın sınırlarını ve birbirlerinin iç işlerine müdahale potansiyelini göstermesi açısından önemli örnekler oluşturmaktadır. Her iki olay da XVI. yüzyılda Osmanlı-Safevi ilişkilerinin sadece askeri çatışmalardan ibaret olmadığına, aynı zamanda yoğun bir psikolojik harp içerdiğine de işaret etmektedir.

Şehzadelerin sığınma girişimleri zamanlama ve Osmanlıların bunlara verdiği tepkinin ölçeği açısından bazı farklılıklar göstermektedir. Sâm Mirza daha erken bir tarihte, Irakkeyn seferi sırasında sığınma talebinde bulunurken, Elkas Mirza'nın girişimi Osmanlıların Safevilere yönelik yeni bir sefer için bahane aradığı ve hazırlık yaptığı sırada gerçekleşmiştir. Sâm Mirza, Osmanlılar tarafından bir propaganda unsuru olarak kullanılırken, Elkas Mirza ise zaten planlanan İran seferine önemli bir gerekçe oluşturmuştur. Osmanlı siyasi elitlerinin Elkas Mirza'ya düzenledikleri karşılama törenleri, verdikleri hediyeler ve Sultan Süleyman'nın onun adına düzenlediği sefer göz önünde bulundurulduğunda, iki şehzadenin stratejik açıdan farklı değerlendirildiği ve araçsallaştırıldığı görülmektedir. Bununla birlikte, şehzadelerin isyan nedenlerinde de farklılıklar görülmektedir. Elkas

Mirza'nın kişisel hırsları, Şah Tahmasb ile yaşadığı sorunlar ve bağımsızlık isteği öne çıkarken, Sâm Mirza'nın gerekçeleri daha muğlaktır.

3.1. Sâm Mirza (1517-1567)

Sâm Mirza, Şah I. İsmail'in dört oğlundan üçüncüsü olarak muhtemelen Elkas Mirza ile aynı anneden dünyaya gelmiştir (Fleischer, 1989, s. 907). Babasının 1523 yılındaki vefatının ardından henüz on yaşındayken tahta geçen abisi Tahmasb, iktidarının başında diğer kardeşleri gibi Sâm Mirza'yı da bir eyalete vali olarak atayarak yanına idari ve askeri eğitiminin sorumlu bir lala tayin etmiştir. Ancak bu atamayla birlikte Sâm Mirza'nın siyasi kariyeri abisinin kararlarına bağımlı hale gelmiştir. Aslında, Safevilerde şehzadelerin küçük yaşta eyaletlere vali olarak atanması uygulaması Şah İsmail tarafından başlatılmış bir gelenektir. Bu kapsamda devlet yönetimini tanıyıp tecrübe kazanması için Şehzadeler Sâm Mirza Herat'ta, Behram Mirza ise önce Herat'ta sonra Hemedan'da hüküm sürdü (Posch, 2013, s. 274). Tahmasb ise henüz çok erken yaşındayken lalası Emirhan Musullu ile birlikte Özbek akınlarını durdurmak gayesiyle Horasan'a gönderilmişti (Erdoğan & Okumuş, 2025, ss. 259-260). Lalasının saldırılara karşı yetersiz kalması üzerine, babası onu Tebriz'e çağırarak yerine 1517'de Meraga'da doğan kardeşi Sâm Mirza'yı bıraktı. Sâm Mirza, henüz 5 yaşındayken lalası Şamlu Durmuş Han ile birlikte 1522'de Horasan'a gönderildi (Gündüz, 2010, s. 413; Kütükoğlu, 1993, s. 297). Herat Valiliği de verilen Sâm Mirza, Kızılbaş oymak beylerinin rekabeti ve çatışmalarıyla zayıflayan Safevilerden faydalanmak isteyen Özbeklerin bölgeye yaptığı akın ve yağmaları önlemekle görevliydi. Sâm Mirza, başlangıçta Özbeklere karşı koymada başarılı olsa da nihayetinde geri çekilmek zorunda kaldı. Bu gelişme üzerine Şah Tahmasb, Horasan üzerine bir sefer düzenlemek durumunda kalmış ve 1528 yılında Özbek hükümdarı Ubeydullah Han ile yapılan savaştan Safeviler galip çıkmıştır. Herat'ı savunmasız bırakarak firar eden Sâm Mirza'nın yerine ise kardeşi Behram Mirza ile lalası Tekelü Gazi Han tayin edilmiştir (Erdoğan & Okumuş, 2025, s. 261; Kütükoğlu, 1993, s. 299).

Horasan üzerindeki Özbek-Safevi rekabeti iç istikrarsızlıklarla da birleşerek daha karmaşık bir nitelik kazanmıştır. Nitekim Ulama Paşa'nın isyanı ve Osmanlılara sığınmasıyla meydana gelen siyasi karışıklık ortamında

Özbekler, Safevilerin zayıf durumundan istifade ederek Horasan'ı yeniden işgal etmiş ve bu hâkimiyet yaklaşık bir buçuk yıl devam etmiştir (Başar, 1994, s. 544). Ancak Şah Tahmasb'ın bölgeye müdahalesi ve Safevi öncü kuvvetlerinin Özbekleri mağlup etmesi üzerine Şah, kışı geçirmek üzere Herat'a yerleşmiştir. Bu sırada, ağabeyinin gazabından çekinerek Herat'tan ayrılan ve Şiraz'a sığınan Sâm Mirza, kısa süre sonra İsfahan'ın Kenduman Yaylası'nda Şah Tahmasb'ın huzuruna çıkarılmıştır. Şah'ın kendi tezkiresinde aktardığına göre, Sâm Mirza büyük bir utanç içinde af dilemiş, Tahmasb ise ona güven telkin ederek huzuruna kabul etmiştir (Şah Tahmasb-ı Safevi, 2001, s. 27). Herat yönetimini yeniden kardeşine bırakmakla birlikte, Sâm Mirza'nın şikâyet ettiği lalası Gazi Han görevden alınarak yerine Ağzıvar Han atanmıştır (Kırzioğlu, 1998, s. 133). Böylece Şah, kardeşini görevine iade ederek onun itibarını yeniden kazandırmış, hem de etrafındaki idarecileri kontrol altına alarak potansiyel muhalefet oluşumunu da engellemeye çalışmıştır.

İlk bakışta Şah ile Sâm Mirza arasındaki anlaşmazlık çözümlenmiş gibi görünse de Sâm Mirza'nın Şah'tan izin almaksızın Kandahar Kalesi'ni ele geçirme teşebbüsü ve bu girişimin başarısızlıkla sonuçlanması iki kardeş arasındaki güven krizini yeniden derinleştirmiştir. Üstelik bu yenilgi sırasında lalası Ağzıvar Han'ın esir edilip öldürülmesi Özbek hükümdarı Ubeydullah Han için stratejik bir fırsat yaratmış ve 1536'da Herat yeniden Özbeklerin eline geçmiştir (Yazıcı, 1997, s. 139). Bu süreçte Sâm Mirza, Lahor'dan yardıma gelen Kâmrân Mirza karşısında da mağlup olarak Germsir'e çekilmiş ve burada Şah'a karşı muhalefetini devam ettirmiştir (Gündüz, 2010, s. 414). Sâm Mirza'nın bu girişimlerinin Safevi Devleti'nin aynı dönemde içeride karşı karşıya bulunduğu siyasal krizlerle birleştiği görülmektedir. Özellikle Ulama Paşa'nın isyanı hem hanedan içi dengeyi hem de merkezî otoriteyi zayıflatan bir gelişme olmuştur. Safevi yönetiminde önemli bir konuma sahip olan Ulama Paşa, bağlı bulunduğu Tekelü oymağına yönelik tasfiye hareketleri ve adaletsiz uygulamalar nedeniyle yönetimden koparak Osmanlılara sığınmıştır. Onun bu tercihi, yalnızca bir bireysel sığınma hadisesi değil aynı zamanda iki devlet arasındaki rekabeti tırmandıran bir unsur hâline gelmiştir. Nitekim Sultan Süleyman'ın Ulama Paşa'yı büyük bir iltifatla karşılaması, emrine asker tahsis ederek sınır hattına göndermesi ve hatta bu uğurda Bitlis Emiri Şeref Han'ı gözden çıkarması, Osmanlıların kendilerine sığınan hanedan veya emirleri stratejik bir araç olarak nasıl değerlendirdiğini göstermesi bakımından dikkat çeki-

cidir (bknz. Dağlar, 2016). Bu bağlamda Ulama Paşa’nın rolü, yalnızca bir muhalifin Osmanlı himayesine girmesiyle sınırlı kalmamış, aynı zamanda Sultan Süleyman’ın İrakeyn Seferi’ne çıkmasında etkili olan önemli amillerinden biri hâline gelmiştir (Emecen, 1999, s. 116).

Ulama Paşa’nın isyanı ve Osmanlılara sığınmasıyla başlayan Safevi bürokrasindeki çözülme süreci, kısa süre içerisinde Safevi devlet teşkilatı içerisindeki başka aktörlere de sirayet etmiştir. Nitekim önemli görevlerde bulunmuş olan Tekelü Gazi Han da isyan ederek Osmanlı himayesine girmiştir (Gündüz, 2022, s. 347). Bu şekilde devlet adamlarının ve askerî komutanların birbiri ardına Osmanlılara sığınması Safevi yönetimini sarsarken Osmanlı ordusu İrakeyn Seferi çerçevesinde Safevi topraklarında ilerleyerek stratejik bazı bölgeleri ele geçirmiştir. Bu atmosferde 1535 yılında Sâm Mirza da Tebriz’e gelerek Osmanlı’ya sığınma talebinde bulunmuş, Sultan Süleyman bir fermanla onu “oğul” edindiğini ilan ederek Kızılözen’in ötesindeki toprakları kendisine tahsis etmiştir (Sümer, 1999, s. 65). Şah Tahmasb bu gelişmelerin haberini Van kuşatması sırasında almıştır. Haberi ileten kişi “Sâm Mirza asi oldu, Hünkar onu oğlu ilan etti, memleketin durumu altüst oldu” sözleriyle vakıayı özetlemiştir (Şah Tahmasb-ı Safevi, 2001, s. 45). Rivayete göre haberi hamamda yıkanırken alan Şah, hadisenin siyasi sonuçlarından çok hanedan içi bağların kopması nedeniyle hayal kırıklığı yaşayarak şu ifadeleri kullanmıştır: “Ben de Zulkadiroğlu’na oğul demiştim. O bana ne yaptı ki Sâm Mirza Hünkar’a yapsın? Ben ona hep iyilik yaptım kötülük peşinde koşmadım. O sıla-ı rahimi kesip bana kötülüğe niyetlendiğine göre işini kendi ağası, velayetin sığınağı Emirü’l-mü’minin hazretlerine havale ediyorum” (Şah Tahmasb-ı Safevi, 2001, s. 45). Bu ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla Sâm Mirza’nın Osmanlılara sığınması onun hanedanın bir üyesi olması nedeniyle Şah Tahmasb üzerinde derin bir etki bırakmıştır. Sultan Süleyman’ın kendisine sığınan bir Safevi şehzadesini “oğul” ilan etmesi ise Osmanlı büyüklüğünü sergileyen sembolik bir jest olmanın ötesinde, Safevi hanedan içi muhalefetini Osmanlı-Safevi mücadelesinde etkin bir koz hâline getirmiştir.

Sâm Mirza’nın sonraki akıbeti konusunda kaynaklar yeterli ve tutarlı bilgi sunmamaktadır. Bazı rivayetlerde onun pişman olup Şah’tan af dilediği, affedilse de bir daha göreve getirilmediği, bir süre sarayda, ardından Erdebil’de ve nihayet Kahkaha Kalesi’nde gözetim altında tutulduğu aktarılmaktadır (Gündüz, 2010, s. 414). Beers, bu döneme dair bilgilerdeki

boşlukları Safevilerde merkezi bir arşivin bulunmamasına ve olayların saraya yakın müverrihler tarafından kasıtlı olarak örtbas edilmesine bağlamaktadır (Beers, 2020, s. 109). Ona göre, Sâm Mirza 1550'lerin sonunda yeniden alevlenen hanedan mücadeleleri sırasında, beş yıl süren Kakhaha Kalesi tutukluluğunun ardından 1567'de gerçekleştirilen toplu bir infazla öldürülmüş, bu infazda oğullarıyla birlikte beş Safevi prensinin daha hayatına son verilmiştir (Beers, 2020, ss. 132-133). Bu trajik vaka, Safevilerdeki hanedan içi mücadelenin Osmanlılardakine benzer biçimde son derece sert geçtiğini göstermektedir. Bununla birlikte Sâm Mirza yalnızca siyasi bir figür olarak değil aynı zamanda edebî kişiliğiyle de öne çıkmıştır. Gözetim altında bulunduğu dönemde kaleme aldığı *Tuhfe-i Sâmî* adlı tezkiresi, dönemin edebiyat ortamını yansıtan en önemli kaynaklardan biri kabul edilmektedir (Bknz. Dağlar, 2019; Musalı, 2018). Ayrıca yaklaşık 6000 beyitten oluşan divanı da, onun şair kimliğini ortaya koyan önemli bir edebî miras olarak dikkat çekmektedir (Seyhan Alışık, 2009, s. 61).

3.2. Elkas Mirza (1516-1550)

Şah Tahmasb'ın kardeşleri arasında en fazla teveccüh gösterdiği isim olarak zikredilen Elkas Mirza (Huart, 1997, s. 238), on iki yaşında başladığı askerî kariyerinde Astarabad ve Şirvan valilikleri ile Safevi-Osmanlı mücadelesi ve iç isyanlarda üstlendiği kritik görevler sayesinde ağabeyinin güvenini kazanmıştı. Öyle ki Şah Tahmasb'ın Elkas'ı düğün gününde 3 günlüğüne şah ilan ettiği, diğer emirlerle birlikte dans ettiği bile söylenir (Posch, 2013, s. 271-274). Osmanlılara sığınan kardeşi Sâm Mirza'nın isyanını bastıranlardan biri de Elkas'ın kendisiydi (Fleischer, 1989, s. 907). 1538'de yaklaşık 20.000 kişilik bir kuvvetle Şirvan üzerine yürüyerek Surhab, Kabala ve Gülistan Kalesi'ni ele geçiren Elkas Mirza, bölgedeki tüm kalelerin teslim olmasıyla birlikte 27 Eylül'de Şah tarafından Şirvan valiliğine tayin edildi (Peçevi İbrahim Efendi, 1981, s. 194). Şirvan'ın fethiyle Azerbaycan coğrafyası tamamen Safevi kontrolüne girerken, bu erken başarı Elkas Mirza'nın askeri yeteneklerinin önemli bir kanıtı oldu. Tüm bu hadiseler yaşanırken erken dönemden itibaren Osmanlıların bölgeyi izlediği ve takip ettiği görülmektedir. Nitekim Şah'ın Tebriz'de askerleriyle birlikte oturması ve Elkas Mirza'nın Şirvan'ı işgali gibi hadiseler hazırlanan raporlarla merkeze bildiriliyordu (BOA., TS.MA.e., 756/90, [29.12.946/06.05.1540]).

Sekiz yıl boyunca Şirvan valiliğinde kalan şehzade, 1546’dan itibaren Tebriz’e asker ve vergi göndermeyi reddederek fiilen bağımsız hareket etmeye başladı (Kırzioğlu, 1998, s. 175). Şah Tahmasb, “bütün kardeşlerinden ve oğullarından daha fazla sevdiğini” belirtse de Elkas Mirza’nın isyanı hanedan içinde derin bir kırılmaya yol açtı (Şah Tahmasb-ı Safevi, 2001, s. 53). Şah, bu başkaldırışı iki temel nedene bağlıyordu. İlk neden, Elkas Mirza’nın “Muğurlu” adında bir gençle uygunsuz ilişkide bulunduğu iddiası ve bu fiilden dolayı Şah tarafından cezalandırılacağı endişesiydi. İkinci sebep ise Şah’ın, Ali Âkâ-yi Aksakal adlı elçi vasıtasıyla Elkas Mirza’ya ilettiği ihtardır. Bu mesajda Şah, kardeşine “muhalefeti bir yana bırakmasını ve sıla-i rahmi terk etmemesini, bu işin iyi bir sonucunun olmadığını, kendisinin dünya ve ahireti için zararlı olduğunu” bildirmiş ve şöyle devam etmiştir: “eğer tövbe istiğfar edip bu cahillikten dönerse, yemin ederim ki ben de onun bu yaptığından incinmem ve ona zarar vermeyi ve kendisinden intikam almayı düşünmem. Kabul ederse ne ala. Değilse, onun işini şanı yüce Allah’a havale ederim” (Şah Tahmasb-ı Safevi, 2001, s. 53). Elkas Mirza, bahsi geçen itibarlı beylere bu eylemlerinden tövbe ettiğine ve itaatkâr davranacağına dair yeminle taahhütte bulunsa da onların ayrılmasının hemen ardından eski tutumuna sürdürdü. Adına hutbe okutup sikke bastırarak bağımsızlığını ilan ederek müstakil hareket etme politikasına geri döndü (Şah Tahmasb-ı Safevi, 2001, s. 54). Şah, isyanı kardeşinin kişisel zaafı ve endişeleriyle açıklamaya çalışsa da kaynaklarda farklı rivayetler yer almaktadır. Fleischer’in farklı kaynaklardan aktardığı üzere annesiyle evlenmek isteyen Ustacalı Begoğlu’yu öldürmesi ya da Tekelü Gazi Han’ın taraftarlarının çıkardığı huzursuzluklar da bu isyana zemin hazırlayan unsurlar arasında sayılmıştır (Fleischer, 1989, s. 908; Parmaksızoğlu, 1973, s. 207). Bununla birlikte, Elkas Mirza’nın bağımsızlık arzusu ve siyasi hırsları isyanın temel motivasyonu olarak daha güçlü bir argüman sunmaktadır.

Şah Tahmasb’ın sözünden dönen kardeşi Elkas Mirza’yı cezalandırma niyeti Gürcistan’da patlak veren isyanlar nedeniyle geçici olarak ertelenmek zorunda kaldı (Parmaksızoğlu, 1973, s. 207). Ancak, Gürcistan seferinin ardından Şah, 5.000 kişilik süvari birliğinden oluşan özel bir kuvvet göndererek Elkas Mirza’yı ani bir baskınla bertaraf etmeyi planlasa da bu plan Elkas Mirza’nın öğrenmesi ve kaçması nedeniyle gerçekleşmedi. Neticede, Şah’ın gönderdiği özel kuvvetlere karşı koyamayacağını anlayan Elkas Mirza, Samur Çayı’ndaki mağlubiyetin ardından yanında kalan az sayıdaki

adamıyla Osmanlı topraklarına sığınma talebinde bulundu (Huart, 1997, s. 238). Kaçan Elkas yerine Şirvan valiliğine bu kez Şah'ın yeni gözdesi İsmail Mirza atansa da onun Osmanlılara karşı önemli başarılar kazanması ve giderek başına buyruk davranması Şah'ı kaygılandırmış ve kısa süre sonra diğer şehzadeler gibi o da Kakhaha kalesine kapatılmıştır (Veliyeva, 2007, s. 124).

Kıpçak Çöllerini geçerek Kırım'a ulaşan Elkas Mirza'nın Karadeniz yoluyla Osmanlı himayesine girmek istemesi (Lütfü Paşa, 2001, s. 135) ve kendisine gerekli askerî destek sağlandığı takdirde "Osmanlılara bağlı bir derebeyi" olmayı kabul edeceğini bildirmesi (Allouche, 2001, s. 153), Sultan Süleyman'a stratejik açıdan önemli bir fırsat sunmuştur. Elkas Mirza'nın abisi Şah Tahmasb'a gönderdiği mektupta yer alan "Hünkâr hazretlerinin yanına gittim, bakın görün başınıza neler getireceğim" şeklindeki tehditkâr ifadeleri (Şah Tahmasb-ı Safevi, 2001, s. 54), bu hareketin basit bir firar eylemi olmadığını aksine iyi hesaplanmış siyasi bir hamle olduğunu ortaya koymaktadır. Şah Tahmasb'ın sınır güvenliğini sağlamak ve bölgedeki Safevi otoritesini güçlendirmek amacıyla oğlu İsmail Mirza'yı Şirvan'a vali olarak göndermesi ise bu gelişmeler karşısında ortaya çıkan tehdidi ciddiye aldığıının göstergesidir.

Sultan Süleyman'ın Elkas Mirza'nın iltica talebini memnuniyetle kabul etmesi, bu durumu devletin azametini ve askeri kudretini sergilemek için bir propaganda aracına dönüştürme isteğiyle ilgilidir. Nitekim, Edirne'de avda bulunan Sultan'ın, Elkas Mirza için İstanbul'da tertip edilmesini emrettiği karşılama merasimlerini sadece bir misafirperverlik örneği olarak değil aynı zamanda rakip bir hanedan mensubunu etkileyerek kendi safına çekme ve rakip devlete gözdağı verme amacını taşıyan, hesaplanmış bir güç gösterisi olarak okumak mümkündür. Kendisi de bu merasimlere katılmayı önemsemiş ve Edirne'den İstanbul'a doğru hareket etmiştir (Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebî, 1989, s. 211). Kaynakların aktardığı üzere, Osmanlı ordusunun geçit töreni esnasında topçu, piyade ve sipahi birliklerinin ihtişamı karşısında Elkas Mirza'nın yaşadığı şaşkınlık, alay ağalarını dahi padişah zannederek ayağa kalkması (Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebî, 1989, s. 212) ve nihayet Sultan'ın gelişiyile "aklının başından gitmesi" (Peçevi İbrahim Efendi, 1981, s. 192), iki devlet arasındaki askeri organizasyon ve disiplin farkını ortaya koyması bakımından kritik detaylardır. Bir diğer önemli husus ise Sultan'ın İstanbul'a varmasının ardından

Elkas Mirza'nın huzura kabul merasimi ve sonrasında sunulan hediyeler (altın dolu keseler, mücevherli silahlar, kaftanlar, atlar ve köleler) ile Hürrem Sultan tarafından gönderilen binlerce altın değerindeki armağanların niteliği ve niceliksel boyutudur (Bu hediyelerin bir kısmı için bknz. BOA., TS.MA.e., 660/70 [13.06.1008/31.12.1599]). Peçevi'nin ifadesiyle, sunulan hediyeler Elkas Mirza'nın hayatında görmediği bir servet ve ihtişamdı (1981, s. 193). Anlaşıldığı kadarıyla bu cömertlik Osmanlı hazinesinin zenginliğini sergilemeyi amaçlarken, aynı zamanda sığınmacı şehzadeyi minnet borcu altına sokarak sadakatini pekiştirme gayesi güdüyordu. Ancak bu siyaset halk, ulema ve bazı devlet erkânı nezdinde mezhepsel hassasiyetler (Kızılbaşlara duyulan önyargı) sebebiyle tepkiyle karşılandı. Örneğin, Sofyalı Bali Efendi, Rüstem Paşa'ya gönderdiği mektupta Elkas ve diğerlerine güvenilmemesi gerektiğini uzun uzun anlatmış ve olanlara tepkisini göstermiştir (Şefkat, 2022, s. 66). Oysa Elkas Mirza'nın daha Kırım'da Osmanlılardan sığınma talep ederken Şiiliği terk edip Sünni olduğuna dair Osmanlı kroniklerine yansımış çeşitli iddialar vardır (Şah Tahmasb-ı Safevi, 2001, s. 59; Matrakçı Nasuh, 2019, s. 420). Bununla birlikte, Sultan Süleyman'ın tüm tepkilere rağmen Elkas Mirza ile kurduğu ilişkiyi sürdürdüğü de görülmektedir. Sultan'ın pragmatik şekilde önemli gördüğü siyasi hedeflerine odaklandığını ve bu hedefler doğrultusunda iç kamuoyundaki muhalefeti göze aldığını söylemek mümkündür.

Elkas Mirza'nın en başından beri gayesi ağabeyi Şah Tahmasb'ı tahttan indirip onun yerine geçmek ve bu fikirle Sultan Süleyman'ı İran'a sefer düzenlemeye ikna etmektir. İran üzerine çıkılması muhtemel bir seferde bütün Kızılbaşların kendisine biat edeceğini iddia ederek, Şah'a karşı girişilecek bir harekâta Safevi tebaasının kendi safına geçeceğini vadediyordu (Şah Tahmasb-ı Safevi, 2001, s. 55). Elkas Mirza'nın bu vaatleri Sultan Süleyman'ın İran seferi kararında bir katalizör rolü oynamışsa da seferin yegâne sebebi değildir. Osmanlı Devleti'nin Avrupa cephesinde Habsburglarla yaptığı barış sonrası doğuya odaklanma imkânı bulması (Uzunçarşılı, 1994, s. 359), Safevilerin sınır bölgelerindeki faaliyetleri ve Doğu Anadolu'da hâkimiyet kurma gibi uzun vadeli stratejik hedefleri seferin asıl zeminini oluşturmaktaydı. Bu bağlamda Elkas Mirza, Osmanlılar tarafından mevcut stratejik hedeflere ulaşmak için meşru bir “savaş nedeni” ve “araç vazifesi” olarak görülmekteydi. Solak-zade'nin aktardığına göre Sultan Süleyman'ın, “şimdi Elkas Mirza'nın Osmanlı diyarına vusulü, bu maslahatın tam olarak husul bulduğuna delalet eder ve hak tarafından bu

bir işarettir. Bu fırsat her zaman ele geçmez. Hemen tedarik üzere olun” sözleri (1989, s. 213), bu durumu ilahi bir meşruiyetle de desteklenen, kaçırılmaması gereken bir fırsat olarak gördüğünü göstermektedir.

Esasında, İran seferinin hedefleri çok katmanlıydı. Birincil hedef, Elkas Mirza aracılığıyla İran’da Osmanlı’ya müttefik bir yönetim kurarak doğu sınırını kalıcı olarak güvence altına almaktır. İkincisi ise Azerbaycan, Ermeni ve Kürt coğrafyasındaki Osmanlı askeri varlığını ve siyasi nüfuzunu pekiştirmekti (Allouche, 2001, s. 153). Bu hedeflerin yanında, Yakın Doğu’da ve Doğu Anadolu’da siyasi ve mezhebi bütünlüğü sağlamak, bölgedeki Şii’lik anlayışına karşı Sünniliği yaymak gibi önemli hedefler de vardı. Bu hedefler doğrultusunda, daha önce Safevilerden Osmanlı’ya sığınmış ve bölgeyi iyi tanıyan Ulama Han’ın Elkas Mirza’ya lala olarak tayini (Müneccimbaşı Ahmet Dede, t.y., s. 558; Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebî, 1989, s. 214), seferin planlamasındaki stratejik adımlardan biridir. O sırada Bosna Sancakbeyi olan Ulama Paşa’ya Elkas Mirza’nın lalalığının yanı sıra Erzurum Beylerbeyliği de tevcih edilmiş (Kırzioğlu, 1998, s. 180), Elkas ve Ulama Paşa, kendilerine tuğ, bayrak ve davul verilerek 21 Mart 1548’de bir miktar kuvvet ile önden gönderilmişlerdir. Sultan Süleyman da on gün sonra 31 Mart’ta İran Seferi’ne çıkmıştır.

Sultan Süleyman’ın İran’a doğru yolculuğu esnasında Konya’dan ve Sivas’tan geçerken şehzadeler Selim, Bâyezid ve Mustafa yolda babalarının yanına gelerek elini öpüp geri dönerken, içlerinden sadece Selim, Sultanın yokluğunda vekalet etmek üzere İstanbul’a gönderildi. Karaman Beylerbeyi Pir Ahmet Paşa ve Ulama Paşa ise Van Kalesi’ni kuşatmak için bir miktar kuvvet ile Van’a doğru gönderildiler (Peçevi İbrahim Efendi, 1981, ss. 193-194). Bu esnada, Elkas Mirza da boş durmayarak Şirvan’a saldırıp eskiden hâkim olduğu yerleri yeniden ele geçirdi. Fakat, buralar Sultan tarafından eski sahibi Burhan-ı Ali Sultan’a geri verildi (Kırzioğlu, 1998, s. 178). Böylelikle zamanında Elkas Mirza tarafından Ali Sultan’ın elinden alınan Şirvan yine kendisi tarafından sahibine iade edildi.

Sultan Süleyman’ın sefer esnasında Elkas Mirza’nın etkisinde kaldığını gösteren en önemli olay Van’a doğru gitmeyi planlamasına rağmen Elkas Mirza’nın telkini ile Tebriz’e doğru yönelmiş olmasıdır (Evliyâ Çelebi, 2010, s. 236). Elkas Mirza Tebriz’e hâkim olmak ve Şah Tahmasb’ı devirmek amacıyla Sultan’ı yönlendirmekteydi. Cemaziyelahir ayının yirmi ikinci günü Tebriz’e giren Sultan, kimsenin burnu bile kanamadan burayı

ele geçirdi (Uzunçarşılı, 1994, s. 360). Ancak, Osmanlı ordusunun şehri savaşı ele geçirmesine rağmen Elkas Mirza'nın en temel vaadi olan Kızılbaşların desteği bir türlü gerçekleşmemiştir. Aksine, kendi maiyetindeki askerler dahi Şah Tahmasb'a geri dönmüş (Veliyeva, 2007, s. 116), Elkas Mirza'nın vaatleri çökmüştür. Şah Tahmasb'ın da tezkeresinde belirttiği gibi Kızılbaşların sadakati siyasi bir liderden öte manevi bir rehber, “mürşîd” olarak gördükleri şaha yöneliktir (2001, s. 55). Nitekim Safevilerdeki mürşid kavramı sadece dini değil aynı zamanda siyasi lidere işaret etmektedir. Bu lider hem tarikatın hem de devletin başı olarak görülmektedir. Kızılbaşlar için mürşide yani Şah'a sadakat hanedan içi çekişmelerin üzerindedir. Elkas Mirza, mürşide yani Şah'a karşı çıktığı için meşru bir alternatif olarak görülmemiştir (bknz Şefkat, 2022).

Sefer sırasında yaşananlar, Osmanlı beklentileri ile gerçekler arasındaki derin uçurumu ortaya koymaktadır. Başarısızlık üzerine Sultan Süleyman'ın, Elkas Mirza'nın Tebriz'i yağmalama talebini reddettiği ve şehri ona teslim etmekten vazgeçtiği görülmektedir. Bu karar da padişahın en başından beri uyguladığı pragmatik politikanın bir sonucudur. Elkas Mirza'nın İran topraklarında karşılığının olmadığına anlaşılmaması ile sonuç odaklı hareket eden Sultan Süleyman, Elkas'ı desteklemek hususunda şüpheye düşmüştür. Buna rağmen Elkas Mirza ile kurduğu ittifakı sürdürmüş, ona düşük seviyede de olsa destekler sunmuştur. Daha önce, Van Kalesi'ni bazı ihtiyatsızlıklar nedeniyle Safevilerin eline geçmişti. Buranın Safevi Valisi Şah Ali Sultan-ı Çegeni, dokuz günlük kuşatma sonunda Elkas Mirza aracılığıyla aman dilemiş ve burası tekrar kolaylıkla ele geçirilmiştir (Lütfü Paşa, 2001, s. 137). Van beylerbeyliği görevine Anadolu Defterdarı olan Çerkez İskender Beğ getirilirken, alınan yerlerle birlikte Azerbaycan bölgesinin önemli bir kısmı ele geçirilmiştir.

Mevsim kış olması nedeniyle Sultan Süleyman, 28 Eylül 1548'de daha fazla ileri gitmeyerek kışlağı olan Diyarbekir'e çekilmiştir (Müneccimbaşı Ahmet Dede, t.y., s. 559). Ancak Şah Tahmasb, Sultan Süleyman çekilir çekilmez Erzincan, Adilcevaz ve Erciş'e saldırarak eline geçen her türlü at, keçi, manda gibi hayvanları yanına alarak, bir kısmını da Osmanlı askerleri bu hayvanları kullanamamasın diye kılıçtan geçirerek bölgeyi terk etmiştir (Fleischer, 1989, s. 908). Şah Tahmasb, Sultan'ın karşısına çıkmak yerine geçtiği yerlerde insanları katlederek ve yakıp yıkarak yeni bir strateji geliştirip ne varsa yağmalıyordu (Soofizadeh, 2018, s. 170). Şah, “Rum

ordusunun devası için bundan başka bir yol yoktur” diyerek, Osmanlı ordusuyla karşılaşarak savaşmanın delilik olduğundan bahsetmektedir (Şah Tahmasb-ı Safevî, 2001, s. 63). Onun bu stratejisine göre Osmanlı ordusu yanında getirdiği erzakıyla en fazla bir ay dayanabilecek, ilerlese bile geri dönemeyecek ve erzak sıkıntısının baş gösterecekti.

Bu süreçte Elkas Mirza, Kanuni Sultan Süleyman’dan İsfahan, Kum ve Kâşân vilayetlerine sefer düzenleme izni talep etmişti. Sultan bu talebi kabul ederek kendisine sınırlı sayıda düzensiz birlikler ve Kürtlerden oluşan yardımcı kuvvetler tahsis etmiş, ayrıca oldukça mütevazı bir yol harçlığı vermişti (Peçevi İbrahim Efendi, 1981, s. 197). Elkas Mirza’nın İsfahan, Kum ve Kâşân bölgelerinde önemli bir taraftar kitlesi bulunuyordu. Yolculuğu esnasında etrafındaki askerî güç giderek artmış ve Bağdat’a girdiğinde önemli bir askerî kuvvete sahip olmuştu. 1548-1549 yıllarında bir çok yeri ele geçirerek buralardaki sarayları yağmaladı (Lütfü Paşa, 2001, s. 137). Yağmalanan saraylar arasında Şah Tahmasb’ın ve kardeşi Behram Mirza’nın sarayları da vardı ve Behram Mirza’nın oğlu Bedîu’z-zaman da esir alınmıştı (Şah Tahmasb-ı Safevî, 2001, s. 69). Sefer sırasında elde ettiği değerli eşyaların bir kısmını veziri Seyyid Azizullah-ı Şirvanî vasıtasıyla Sultan’a göndermişti. Ancak, başlarda Behram Mirza’nın oğlunu da göndermeyi planlamışsa da Sultan’a olan güvensizliği ve Behram Mirza’nın olası intikam hareketlerinden çekinmesi nedeniyle bu fikrinden vazgeçti. Anlaşıldığı kadarıyla Elkas Mirza, Sultanın kendisine yönelik düşüncelerinden haberdardır ve kış mevsimini Bağdat havalisinde geçirmesine rağmen Elmalı’da bulunan Sultanın kendisini çağırmasına icabet etmemiştir (Huart, 1997, s. 238). Bu davetin gereğini yapmaması yalnızca kişisel bir tercih değil stratejik bir tutum olarak değerlendirilmelidir. Bu davranışının neticesinde yanında bulunan Sünni unsurlardan oluşan askeri gücün önemli bir kısmının desteğini de kaybetmiştir. Bu gelişmeler üzerine Vezir Mehmet Paşa, Elkas Mirza’yı isyanla suçlayarak yakalanması emrini vermiştir. Elkas Mirza’a için artık çok fazla seçenek kalmamış ve daha fazla dayanamayarak firar etmiştir. Ancak, bu durumun uzun süre Osmanlılar tarafından anlaşılmaya çalışıldığı arşiv belgelerine yansımıştır. Diyarbekir Valisi Ayas Paşa’ya, Elkas Mirza’nın Şehr-i Zol üzerinden firar ettiğinin anlaşıldığı bildirilerek, kendisinin “Kürdistan içlerinde midir yoksa karındaşına mı gitmiştir” hususun araştırılması istenmiştir (BOA., İE.AS, 1/25 [9.7.956/3.18.1549]).

Elkas Mirza'nın bundan sonraki akıbeti hakkında kaynaklarda farklı rivayetler aktarılmıştır. Bazı rivayetlere göre 1549 tarihinde dağlık bölgelere çekildiği sırada Şah'ın birlikleri tarafından ele geçirilmiş, bu esnada geçirdiği ağır ateşli bir hastalık nedeniyle bilinci kapalı şekilde Şah'a teslim edilmiştir. Peçevi, bu olayın farklı bir boyutunu aktararak, Elkas Mirza'nın bir Kürt beyinden yardım talebinde bulunduğunu ancak söz konusu beyin kardeşi Söhrap tarafından ağırlığınca altın karşılığında Şah'a teslim edildiğini kaydetmiştir (Peçevi İbrahim Efendi, 1981, s. 201). Şeref Han ise kendi anlatısında, Elkas Mirza'nın bir Kürt beyi olan Surhap'tan, Şah'ın kendisini bağışlaması için aracılık yapmasını istediğini ancak Surhap'ın bu dileği Şah'a iletmesinin ardından, adamlarının gelerek onu teslim aldıklarını belirtmektedir (Şeref Han, 1990, s. 103). Şah Tahmasb ise tezkiresinde, Elkas'ın öldürülmeyeceğine dair güvence verilmesi şartıyla teslim alındığını ifade etmektedir (Şah Tahmasb-ı Safevi, 2001, s. 71).

Farklı rivayetler bir arada değerlendirildiğinde, Elkas Mirza'nın teslim oluşunun muhtemelen belirli şartlar ve karşılıklı güvenceler üzerine bina edilmiş bir pazarlık neticesinde gerçekleştiği sonucuna varılabilir. Ancak bu pazarlık onun kaderini değiştirmeye yetmemiştir. Ülkesine döner dönmez, güvenilir bulunmadığı için Kahkaha Kalesi'ne hapsedilmiştir. Zaten sağlık durumu ciddi şekilde bozulmuş olan Elkas Mirza, kısa süre sonra bu kalede hayatını kaybetmiştir. Ölümüne dair rivayetlerde de kaynaklar arasında belirgin farklılıklar bulunmaktadır. Osmanlı kaynakları çoğunlukla doğal yollardan öldüğünü kaydederken Şah Tahmasb, babaları Elkas Mirza tarafından öldürülen bazı kişilerin intikam saikiyle onu kaleden aşağı attıklarını iddia etmektedir (Şah Tahmasb-ı Safevi, 2001, s. 73). Şah'ın hatıratındaki bu anlatıya rağmen Osmanlı arşivinde bulunan ve Şah'ın hudut komutanlarından Seyyid Mehmet Bey'e gönderdiği bildirilen bir mektubun tercümesinde “Elkas kal'e-i Kahkaha'da hasta olup vefat eyledi, ‘imal-ı nâsevabının cezasını buldu” şeklindeki ifadeye yer verilmiş, böylece onun ölümünün hastalık yoluyla gerçekleştiği kaydedilmiştir (BOA., TS.MA.e, 714/21, s. 1 [29.12.958/28.12.1551]). Şeref Han ise öldürülme rivayetini teyit etmekle birlikte söz konusu eylemi gerçekleştiren faillerin Şah tarafından bilhassa bu amaçla görevlendirildiklerini ileri sürerek, hadiseyi sadece bireysel bir intikam olarak değil aynı zamanda doğrudan bir siyasi tasfiye olarak yorumlamıştır (Şeref Han, 1990, s. 103).

Neticede, Elkas Mirza'nın taht mücadelesi kendi ülkesinde ve büyük ihtimalle rakiplerinin müdahalesiyle trajik bir biçimde sona ermiştir.

İstanbul’da bulunduğu süre boyunca Osmanlı sarayının ihtişamı ve ordunun disiplinli gücü üzerinde derin bir iz bırakmış, dönemin Osmanlı tarihçileri onun bu hayranlığını ayrıntılı şekilde aktarmışlardır. Ancak, askeri kabiliyetleri ve Şah Tahmasb’a karşı elde ettiği başarılarına rağmen, Osmanlı Sultanının tam manasıyla güvenini kazanamamış olması onun kariyerinde kalıcı bir kırılma noktasını teşkil etmiştir. Bu güven eksikliği hem kalıcı bir siyasi varlık oluşturma hem de ülkesine döndüğünde kendisini emniyete alma çabalarını akim bırakmıştır. Sonuç olarak, uzun süre kaldığı kalede hastalığın pençesinde ya da siyasi bir cinayetin hedefi olarak hayatını kaybetmiştir.

4. Sonuç

16. yüzyılda Osmanlı-Safevi ilişkilerinin dinamikleri “sığınma” olgusu çerçevesinde ele alındığında iki büyük İslam hanedanı arasında sadece savaş meydanlarında değil siyasi, ideolojik ve psikolojik düzeyde de süregiden bir rekabetin olduğu görülmektedir. Söz konusu dönemde Safevi hanedan mensuplarının ve yüksek dereceli yöneticilerin Osmanlı Devleti’ne sığınma talepleri yalnızca bireysel güvenlik arayışının değil aynı zamanda iki imparatorluk arasındaki meşruiyet, güç ve nüfuz mücadelesi bağlamında şekillenen diplomatik ve stratejik hamlenin parçası olarak değerlendirilmelidir. Özellikle Elkas Mirza ve Sâm Mirza örnekleri Osmanlıların bu sığınma taleplerini yalnızca kabul etmekle yetinmeyip, bunları ideolojik bir üstünlük göstergesine ve Safevi Devleti içindeki çözümleri teşvik edecek bir araç haline getirdiğini göstermektedir.

İncelenen sığınma hadiseleri Osmanlı Devleti’nin doğu siyasetinde sadece askeri zaferlere değil, siyasi ve sembolik güç gösterilerine de önem verdiğine işaret etmektedir. Safevi şehzadelerinin “oğul” sıfatıyla kabul edilmesi ve onlar adına seferler düzenlenmesi Safevi tahtına müdahil olma ve bu yolla doğu sınırlarını hem askeri hem de ideolojik olarak güvence altına alma arzusundan kaynaklanmıştır.

Safevi şehzadelerinin isyan ve sığınma girişimlerinin başarısızlıkla sonuçlanması ise Osmanlıların Safevi iç siyasetinde doğrudan ve kalıcı bir etki yaratma potansiyellerinin sınırlı kaldığını göstermektedir. Elkas ve Sâm Mirza’nın Osmanlıların desteğine rağmen Safevi tahtı üzerinde kalıcı bir iddia ortaya koyamamaları ve halktan bekledikleri desteği alamamaları bu

tür girişimlerin başarılı olabilmesi için yalnızca dış desteğin yeterli olmayacağına, aynı zamanda içeride güçlü bir toplumsal ve siyasi destek mekanizmasının da gerektiğine işaret etmektedir.

Bu bağlamda, iltica talepleri, erken modern dönemde sadece bireysel bir yöneliş değil, egemenlik haklarının, meşruiyet iddialarının ve devletlerarası psikolojik üstünlük mücadelelerinin kesiştiği bir alandır. Safevi örneğinde görüldüğü üzere iç siyasi istikrarsızlıklar ve hanedan içi rekabet Osmanlı Devleti için dış politikada kullanışlı bir manevra alanı yaratmıştır. Fakat bu stratejinin sürdürülebilirliği ve başarısı çoğu zaman Safevi iç siyasetinin kendi iç dengeleri tarafından belirlenmiştir.

Beyan

Bu makale etik kurul kararından muaftır. Çalışmada katılımcı bulunmamaktadır. Çalışma için herhangi bir kurum veya projeden mali destek alınmamıştır. Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır. Telif hakkına sebep olacak bir materyal kullanılmamıştır

Disclosure

The article is exempt from the Ethics Committee Decision. There are no participants. The author received no financial support from any institution and there's no conflict of interest. No material subject to copyright is included.

Kaynakça

- Alandağlı, M. (2024). Alternatif'e sahip olmak: Osmanlı kaynakları bağlamında Osmanlı-Safevî çekişmesinde Kürt aşiretleri (Şah Kulu oğullarının isyanı örneği). *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 123-137. <https://doi.org/10.47130/bitlissos.1583208>
- Allouche, A. (2001). *Osmanlı Safevî ilişkileri, kökeni ve gelişimi* (Çev. A. E. Dağ.). Anka Yayınları.
- Anooshahr, A. (2021). The body politick and rise of the Safavids. İçinde C. Melville (Ed.), *Safavid Persia in the age of empires (the idea of İran 10)* (s. 13-28). I.B.Tauris.
- Babayan, K. (2002). *Mystics, monarchs, and messiahs: Cultural landscapes of early modern Iran*. Distributed for the Center for Middle Eastern Studies of Harvard University by Harvard University Press.
- Başar, F. (1994). Safeviler. İçinde K. Seyithanoğlu (Ed.), *Doğuştan günümüze büyük İslam tarihi* (C. 9, s. 537-556). Esra Yayınları.
- Beers, T. S. (2020). *The lives of Sām Mīrzā (923–75/1517–67): Dynastic strife and literary world-building in early Safavid İran* [Doctoral Thesis, The University of Chicago].
- Çiftçi, E. (2023). The Karapapaks and their shifting loyalties on the imperial borderlands during the nineteenth century. *Middle Eastern Studies*, 59(6), 863-880. <https://doi.org/10.1080/00263206.2022.2146096>
- Dağlar, M. (2016). Ulama sultan-ı tekeli ve Osmanlı Devleti'ne ilticası. *Vakanüvis - Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 180-189. <https://doi.org/10.24186/vakanuvis.233674>
- Dağlar, M. (2019). Sam Mirza'nın tuhfe-i sami adlı tezkiresinde geçen seyyidler ve Şii âlimler. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (18), 77-90. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2154331>
- Dedeyev, B. (2018). Osmanlı-Safevî ilişkilerinde Teke ili bölgesinin rolü (15-16. Yüzyıllarda). İçinde *Antalya kitabı, Selçukludan Cumhuriyet'e sosyal bilimlerde Antalya* (C. 1, s. 153-161). Palet Yayınları.
- Deniz, Ş. (2024). İsyan, iltica ve ölüm: Safevî kaynaklarında şehzade Bayezid meselesi. *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, (20), 123-138. <https://doi.org/10.21021/osmed.1387750>

- Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi (BOA). İbnülemin Askeriye (İE.AS), 1/25 (H. 9/7/956-3/18/1549)
- Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi (BOA). Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS.MA.e.), 756/90 (H. 29/12/946-M. 06/05/1540).
- Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi (BOA). Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS.MA.e.), 74/21 (H. 29/12/958-M. 28/12/1551)
- Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi (BOA). Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS.MA.e.), 660-7 (H. 13/06/1008-M. 31/12/1599)
- Emecen, F. (1999). İrakeyn Seferi. İçinde *Türkiye diyanet vakfı İslâm ansiklopedisi* (C. 19, s. 116-117). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Emecen, F., & Genç, V. (2025). *Kanuni Sultan Süleyman'ın ikinci doğu seferi ve sefer Rûznâmçe defteri (955-956/1548-1549)*. Türkiye Bilimler Akademisi.
- Erdoğan, E., & Okumuş, İ. (2025). İki Safevi şehzadesi: Sam ve Behram Mirza. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (84), 258-269. <https://doi.org/10.51290/dpusbe.1631127>
- Evliyâ Çelebi. (2010). *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi seyahatnâmesi: Bağdad-Basra-Bitlis-Diyarbakır-İsfahan-Malatya-Mardin-Musul-Tebriz-Van* (Seyyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, Ed.). Yapı Kredi Yayınları.
- Faroqhi, S. (2009). Refugees and asylum seekers on Ottoman territory in the early modern period. İçinde *Le monde de l'itinérance*. Ausonius Éditions; <https://doi.org/10.4000/books.ausonius.1608>
- Fleischer, C. (1989). Alqās Mīrza. İçinde *Encyclopædia Iranica* (C. 1/9, s. 907-909). <http://www.iranicaonline.org/articles/alqas-alqasb-alqas-mirza-safawi>
- Gündüz, T. (2010). Tahmasb. İçinde *Türkiye diyanet vakfı İslâm ansiklopedisi* (C. 39, ss. 413-415). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Gündüz, T. (2022). Tekelü. İçinde *Türkiye diyanet vakfı İslâm ansiklopedisi* (C. 40, ss. 347-348). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Gürhan, V. (2005). *Safevi Devleti'nden Osmanlı Devleti'ne iltica eden önemli devlet adamları* (Kayıt No. 173193) [Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

- Huart, C. (1997). Elkas Mirza. *İçinde İslam ansiklopedisi* (C. 4). Milli Eğitim Bakanlığı.
- Karagedikli, G. (2014). “Altın çağ” ile modern dönem arasında Osmanlı Yahudileri: Edirne Yahudi cemaati örneği, 1680-1750. *Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, (37), 305-336.
- Kaya, A. İ. (2018). Osmanlı belgeleri ışığında Tökeli İmre’nin Osmanlı himayesindeki mücadelesi ve Osmanlı Devleti’nden sağlanan parasal yardımlar. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (62), 345-374. <https://doi.org/10.14222/Turkiyat3869>
- Kırzioğlu, F. (1998). *Osmanlıların Kafkas ellerini fethi (1451-1590)*. Türk Tarih Kurumu.
- Kütükoğlu, B. (1993). *Osmanlı-İran siyasi münasebetleri (1578-1612)*. Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Lütfü Paşa. (2001). *Tevarih-i Âli Osman*. Kültür Bakanlığı.
- Matrakçı Nasuh. (2019). *Rüstem Paşa tarihi olarak bilinen Târih-i Âl-i Osmân: (Osmanlı tarihi 699-968/1299-1561)* (G. İnan & E. Afyoncu, Ed.; 1. baskı). Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Matthee, R. (2017). Safevî İranı bir imparatorluk muydu? (İ. Külbilge, Çev.). *Cihannuma, Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 179-208. <https://doi.org/doi.org/10.30517/cihannuma.373252>
- Mitchell, C. P. (2009). *The practice of politics in Safavid Iran: Power, religion and rhetoric*. Tauris Academic Studies. <https://doi.org/10.5040/9780755607600>
- Musalı, V. (2018). Çiçeklerin savaşı: Osmanlı-Safevî rekabetinin edebiyata yansımaları. *İçinde O. Kurtoğlu & A. Çamkara Erginer (Ed.), Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, (C. 2, s. 233-245).
- Müneccimbaşı Ahmet Dede. (t.y.). *Müneccimbaşı tarihi*. Tercüman Yayınları.
- Parmaksızoğlu, İ. (1973). Kuzey Irak’ta Osmanlı hâkimiyetinin kuruluşu ve Memun Bey’in hatıraları. *Belleten*, 37(146), 191-230. <https://doi.org/10.37879/ttkbelleten.1171490>
- Peçevi İbrahim Efendi. (1981). *Peçevi tarihi* (1. bs, C. 1). Kültür Bakanlığı Yayınları.

- Posch, W. (2013). *Osmanisch-Safavidische beziehungen 1545-1550: Der fall Alk âs Mîrzâ* (1. bs). Austrian Academy of Sciences Press.
- Seyhan Alışık, G. (2009). Sâm Mirza. İçinde *Türkiye diyanet vakfı İslâm ansiklopedisi* (C. 36, s. 61). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Shaw, S. J. (1991). *The jews of the Ottoman empire and the Turkish republic* (1st ed. 1991). Palgrave Macmillan UK.
- Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebî. (1989). *Solak-zade tarihi* (Vahid Çabuk, Ed.). Kültür Bakanlığı.
- Soofizadeh, A. (2018). Güney Kafkasya’da Osmanlı-Safevi rekabeti (1555-1618). *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (43), 165-179. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2160533>
- Sümer, F. (1999). *Safevi Devleti’nin kuruluşu ve gelişmesinde Anadolu Türklerinin rolü* (2. bs). Türk Tarih Kurumu.
- Şah Tahmasb-ı Safevi. (2001). *Tezkire* (H. Kırlangıç, Çev.). Anka Yayınları.
- Şefkat, U. M. (2022). *Elkas Mirza isyani* (Kayıt no. 728675) [Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Şeref Han. (1990). *Şerefname-Kürt Tarihi* (M. E. Bozarslan, Çev.). Hasat Yayınları.
- Şevket, H., & Çapraz, Ç. (2010). İmre Thököly gözüyle Osmanlı İmparatorluğu’nun 1694 Petrovaradin kuşatması. *Gazi Akademik Bakış*, 3(6), 123-176. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/73979>
- Uzunçarşılı, İ. H. (1994). *Osmanlı tarihi*. Türk Tarih Kurumu.
- Veliyeva, Z. (2007). *Safevi devlet teşkilatı (Tezkiretü’l-mülük’e göre)* (Kayıt No. 208190) [Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Yazıcı, T. (1997). Sam Mirza. İçinde *İslam ansiklopedisi* (C. 10, s. 139). Milli Eğitim Bakanlığı.
- Zarinebaf, F. (2012). Rebels and renegades on Ottoman-Iranian borderlands: Porous frontiers and hybrid identities. İçinde Abbas Amanat & Farzin Vajdani (Ed.), *Iran facing others: Identity boundaries in a historical perspective* (s. 79-97). Palgrave.

